

'Anadolu'ya Yeniden Yerleşmek'

Başlıktaki çarpıcı önerme değerli İslam ve Türk sanat ve mimarlık tarihçimiz Prof. Doğan Kuban'a ait. Ülkede mekan kullanımını yeniden düzenlemeyi önermek, kuşkusuz çok iddialı bir iş. Yapılabilirliği zaman ilerledikçe ve nüfus İstanbul'a ve kıyılara yığıldıkça zorlaşan, ama aynı ölçüde de haklılığı giderek büyüyen bir önerme bu. Peki, Kuban'ın dayandığı gerekçeler ve sunduğu çözümler nelerdir? 15 Eylül 2016 tarihli yazısından alıntılar yapalım (Orhan Bursalı da Cumhuriyet'teki köşesinde bu yazıdan geniş alıntılar yapmıştı):

“İstanbul ülkeyi çökertecek, kalkınmaya engel olacak noktaya ulaştı. İstanbul ulaştığı megalopolis boyutlarıyla, ülkenin vücudunun taşıyamayacağı bir koca kafa haline dönüşen, ekonomik etkinliğin yurt yüzüne dengeli yayılmasına engel olan ve Anadolu halkının topraklarını terk ederek ülke tarımını dış dünya pazarına dönmeye zorlayan, ve sonuçta uluslararası sermayenin aşağı düzeyde bir ortağı olarak fakir halkı tüketici olmaya teşvik eden, giderek Türkiye'nin sömürülen bir topluma dönüşmesine neden olacak bir emme basma mekanizması olarak çalışmaktadır. (...)

Dünyada nüfusu 20 milyona ulaşmış bir kentin sağlıklı yaşamını gerçekleştirebilen bir planlama yöntemi henüz keşfedilmedi. (...) Megalopolis hastalığı sınırsız kapitalizmle nüfus artışının karıştığı, çaresiz bir ‘hipertrofi’ olarak çok vurgulanan fakat çare bulunamayan bir fakir ülke hastalığıdır. Ülke ekonomisinde yarattığı dengesizlik yanında, toplumun en zengin katlarıyla en fakir katlarını yan yana getirdiği için toplumsal ayrışmanın da mekanıdır. Yaşam olanakları birbirlerinin zıddı olan insanlar birlikte yaşamasalar bile birbirleriyle dirsek teması içindedirler.

(...) Toplumsal hipertrofinin sonucu, ahlaksız ve dengesiz toplumdur. (...) Megalopolisler uygarlığın ortadan kaldırmaya çalıştığı bütün kötülükleri içerirler. Büyüklükleri oranında suç yuvalarıdır. (...) Bu dünyanın her yanında aynıdır. Dünyanın büyük kentleri toplumları kanatan yaralardır. Kuşkusuz Lagash ya da Karaçi ile Paris aynı değil. Paris her zaman büyük olan ve örgütlenmesi yüzyılları bulan bir dünya kenti. Diğerleri, kendi çıkardıkları toz duman arasında boğulan aglomeralar. Çünkü kaşla göz arasında büyüverdiler. (...)

Kaldı ki bu büyük aglomeralar fiziksel planlama ile düzenlenecek yerleşmeler değildir. Zaten bu büyüklükte planlamanın birkaç yıl içinde gerçekleşmesi de ekonomik olarak olanaksızdır.

Bu kentler, bir yandan sınırsız bir spekülasyonun doymak bilmez iştihasına sunulmuşken planlanamaz. Tek çare halkın planlı olarak yurt yüzeyine yeni yaratılacak sanayi merkezlerine, zaman içinde yerleştirilmesi ve ülkenin ekonomik dengesizliğinin önüne geçilmesidir. Spekülasyonu engelleyemsek de, kontrol edilebilir büyüklükte yerleşmelere transfer ülke ekonomisinin giderek çökmesine engel olabilir. (...) Anadolu'ya yeniden yerleşmemiz gerek!"

Bu çok iddialı önerinin uygulamaya konulduğu varsayımı altında bile İstanbul'un Türkiye'nin en büyük kentsel yerleşkesi olarak kalacağı açıktır. Mesele çılgınca bir şişmeye dur denilmesi ve ülke ölçeğinde dengeli bir mekan düzenlemesine geçişin planlanabilmesidir. Oysa şimdi yapılanlar, üçüncü köprü ve üçüncü havalimanıyla kentin sulak alanlarının, yeşil örtüsünün ve hava akımlarının tahrip edilmesi ve giderek yeni mekanların imara açılmasıdır. Eğer yapılabilirse İstanbul Kanalı projesi bütün bunların üzerine tüy dikilmesi anlamına gelecektir. Yapılması planlanan Çanakkale köprüsüyle birlikte Marmara bölgesinin bir bütün olarak en yoğun ekonomik etkinlikler bölgesi olarak daha da öne çıkması gerçekleştirilmiş olacaktır. Gerçi Osmanlı döneminde de Marmara bölgesi bu vasfı taşımıştır ama bugün aşırı yoğunlaşan sınai-ticari faaliyetleri bu bölge daha ne kadar taşıyabilir? Daha önemlisi, bölgeler arası dengesizliklerin bu boyutlarda açılmasının sonuçları sindirilebilir mi?

İstanbul'u kendi karşılaştırmalı tarihsel gelişmesi içinde kavramaya çalışarak yanıt arayalım. İstanbul, 16. yüzyıldan itibaren üç yüzyıl boyunca Avrupa'nın en kalabalık şehri olmuştur. İstanbul'un nüfusu 1478'de 98 binden 1520'de 400 bine çıkmaktadır. Braudel'e göre, Batı Avrupa'da 16. yüzyılda "eşdeğeri bulunmayan" Napoli'nin nüfusu 1595'te ancak 280 bine ulaşıyordu. Braudel, "16. yüzyıl sonunda Batılıların deyişiyle dahi" 700 bin kişiye ulaşmış (Barkan'a göre 800 bin) olan İstanbul örneğini verirken "1581 Martında, Mısır'dan gelen buğday yüklü 8 gemi onun sadece bir günlük yiyeceğini sağlıyordu" tespitini yapmakta ve yüzyıl sonra durumun ağırlığını koruduğunu belirtmektedir. Antik Roma kentinde olduğu gibi bu kentin ürettiğinden fazla tükettiğini vurgulamak için de "Başkent, zenginlerin imtiyazından yararlanmaktadır. Başkaları onun için çalışmaktadır" notunu düşmektedir. (F. Braudel, La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'Epoque de Philippe II, 3. baskı, 1. Cilt, Librairie Armand Colin, Paris, 1976, s. 316-321). İstanbul, 19. ve 20. yüzyıllarda Avrupa'nın gene en büyük kentleri arasında yer almakla birlikte, en büyük nüfus barındıran kenti

olma özelliğini yitirecektir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren maruz kaldığı kırsal göç ve nüfus baskısı bu kentin hızla azmanlaşmasına yol açarken, 21. yüzyıldan itibaren de yeniden Avrupa'nın en kalabalık şehri olmasını sağlayacaktır. Bu defa 16-18. yüzyıllara kıyasla önemli bir farkla: 20. yüzyıldan itibaren İstanbul aynı zamanda Türkiye'nin en önemli sanayi kenti olma vasfını kazanacak, buna diğer ekonomik faaliyetler de eklenince ulusal gelirin önemli bir bölümünün yaratıldığı kent olacaktır.

Peki ama nereye kadar?

1994'te Refah Partisi adayı olarak İstanbul Belediye Başkanı seçilen Tayyip Erdoğan'ın başlangıçta buna verdiği yanıt, doğru danışmanların katkısıyla, İstanbul'un daha fazla büyümesine yol açacak üçüncü köprü gibi yatırımlardan ve yeşil/sulak alanlarının tahribinden kaçınılması yönündedir. Ama kible bir kez ranta, inşaatçılığa, talandan pay kapmaya dönünce, bütün bu içselleştirilmemiş konumlanışlar saman alevi gibi sönecektir.

Bu tarihten biraz önce, 1989'da büyük bir yerel yönetim zaferi kazanan ve izleyen genel seçimleri de kazanmaya talip olan SHP'nin önerisi daha radikaldir. Bizim de içinde bulunduğumuz bir komisyonun, ilk versiyonunu 1988'de nihai versiyonunu 1989'da tamamladığı "Anti-Enflasyonist Ekonomik Program"a göre, İstanbul'un ekonomik ve demografik yükünün yeni sanayi eksenlerinin oluşturulması yoluyla dağıtılması önerilmiştir. Bu öneri, 1991 yılının SHP seçim bildirgesinde daha güçlü bir biçimde yer almıştır.

CHP'nin "Seçim Bildirgesi Kasım 2015" metninde ise, "Merkez Türkiye Projesi" kapsamında "Anadolu'da yeni kurulacak lojistik ve yüksek katma değerli üretim odaklı akıllı şehir" projesi önerilmektedir. Bu projeyle Türkiye orta teknoloji tuzağından çıkarken, komşu ekonomileri, pazarları ve kültürleri birbirine bağlayan bir barış coğrafyasına dönüşecektir.

1989-1991 ve nihayet farklı bir yaklaşım olsa da çeyrek yüzyıl sonraki 2015 önerileri: Anamuhalefet, uygulayamasa da bazı çıkış önerileri sunmuştur. Peki uygulama olanağı bulunsaydı bugün hala bir çıkış var mıdır yoksa tren kaçmış mıdır? Çeyrek yüzyıl öncesine kıyasla kuşkusuz büyük ölçüde kaçmıştır; özellikle de İstanbul'un ağırlığını azaltma konusunda. Peki hala umut var mı? Umutsuz yaşanmaz diyerek şimdilik noktalayalım.

haber.sol.org.tr/yazarlar/oguz-oyan/anadoluya-yeniden-yerlesmek-171914